

UDK: 330.142.211.

Isomov Bekmurot Saifiddinovich

Buxoro davlat universiteti

Buxgalteriya hisobi va statistika kafedrası dotsenti, PhD.

reinter@mail.ru

ASOSIY KAPITALGA YO'NALTIRADIGAN INVESTITSIYALARNI MOLIYALASHTIRISH VA BANK TOMONIDAN KREDITLASH

ANNOTATSIIYA. Maqolada O'zbekiston respublikasida asosiy kapitalga yo'ltiriladigan investitsiyalarni va ularni moliyalashtirishning mohiyati va dolzarbligi o'rganiladi. Chunki, investitsiyalar ko'p jihatdan nafaqat alohida mintaqalarning rivojlanishini va tashkilotlarning asosiy fondalarini o'sishini, balki butun davlatning iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi, bandlik darajasini oshirishga yordam beradi. Iqtisodiy o'sishni ta'minlash va mo'tadil investitsion muhitni shakllantirish uchun investitsiyalarni jalb etish va moliyalashtirish strategiyasi hamda mexanizmlarini ishlab chiqish uchun mamlakatimizdagi investitsiya faolligining hozirgi holatini ilmiy jihatdan tahlil qilish zarur.

Tayanch so'zlar: investitsiyalarni moliyalashtirish, asosiy kapital, kapital qo'yilmalar, bank kreditlari, investitsiyalar loyihasi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, statistik tahlil, iqtisodiy o'sish.

ФИНАНСИРОВАНИЕ И БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ОСНОВНОЙ КАПИТАЛ

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается основная сущность инвестирования в основной капитал и актуальность экономического роста в Республике Узбекистан. Потому что инвестиции обеспечивают не только развитие отдельных регионов и прирост основных фондов организаций, но и экономический рост всей страны, способствуют повышению уровня занятости. Необходим научный анализ современного состояния инвестиционной деятельности в нашей стране с целью разработки эффективной стратегии и механизмов привлечения инвестиций для обеспечения экономического роста и создания благоприятной инвестиционной среды.

Ключевые слова: инвестиции, основной капитал, основные фонды, капитальные вложения, региональная структура инвестиций, прямые иностранные инвестиции, статистический анализ, экономический рост.

FINANCING AND BANK LENDING OF INVESTMENTS IN FIXED CAPITAL

ANNOTATION. The article discusses the main essence of investing in fixed assets and the relevance of economic growth in the Republic of Uzbekistan. Because investments provide not only the development of individual regions and the growth of fixed assets of organizations, but also the economic growth of the whole country, contribute to an increase in employment. A scientific analysis of the current state of investment activity in our country is needed in order to develop an effective strategy and mechanisms for attracting investment to ensure economic growth and create a favorable investment environment.

Key words: investments, fixed capital, fixed assets, capital investments, regional structure of investments, foreign direct investments, statistical analysis, economic growth.

Kirish

Investitsiyalar muammosi dolzarb bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi, shu bilan birgalikda o'zining iqtisodiy ahamiyatini yo'qotmaydi. Iqtisodiyot va ijtimoiy sohaning barqaror rivojlanishi uni hal etish bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu investitsiyalarni iqtisodiy kategoriya sifatida ilmiy tadqiq etish va muvofiqlashtirish ob'ekti sifatida aniqlash, investitsiyalarni differensiallashtirishni talab qiladi.

Ma'mlumki, iqtisodiy bozor munosabatlari mehnat, moddiy, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatish sohalarini moslanuvchan, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlarini tez o'zlashtiruvchi bo'lishini taqozo etadi. Bunday vaziyatda investitsion resurslarni shakllantirish, investitsion faoliyat, davlat investitsiya siyosati kabi zarur iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda investitsion faoliyat va investitsion siyosatni zamon talablariga mos muvofiqlashtirish maqsadida davlat qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 9-dekabrda qabul qilingan va Senat tomonidan shu yilning 14-dekabrda ma'qullangan O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Demak, investitsiyalar va asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarni chuqur o'rganish dolzarb vazifalardan biri sanaladi.

Maqolaning maqsadi. Maqolaning asosiy maqsadi O'zbekiston respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalarning miqdoriy jihatlarini, o'sish suratlarini va ularning samaradorlik darajasini har tomonlama statistik tahlil qilishdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbekiston respublikasida investitsiyalarni rivojlantirish muammolariga ilmiy va amaliy qiziqish ko'p yillardan beri yuqori bo'lib kelmoqda. Bu nafaqat investitsiyalar o'ynaydigan rol, balki investitsiyalarni boshqarishning mazmunli, fundamental nazariyasini yaratish zarurati bilan ham izohlanadi. Uning ilmiy munozaralar predmetiga aylanib borayotgan alohida jihatlari orasida tadqiqotni yagona metodologik asosda olib borish imkonini beruvchi terminologik tizimni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan investitsiya masalalari bo'yicha ko'plab ishlarga qaramasdan, ko'plab muhim iqtisodiy toifalar haqida hali ham etarli darajada kelishilgan tushuncha mavjud emas. Bu, albatta, toifalar o'rtasida tizimli aloqa o'rnatishni qiyinlashtiradi. Ularni mintaqaviy iqtisodiyotda qo'llash xususiyatlari aniqlanmagan. Investitsiya jarayonini tavsiflash uchun foydalaniladigan terminologiyani umumiy tushunmaslik ko'pincha ma'lum tushunchalarni aniqlashga va uslubiy yondashuvlarning nomuvofiqligiga olib keladi, bu esa ularni o'rganish uchun uslubiy vositalarni tanlashni qiyinlashtiradi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri boshlanishi bilan ilmiy adabiyotlarda "kapital qo'yilmalar" atamasi bilan bir qatorda "investitsiya" atamasi ham keng qo'llanila boshlandi. Ushbu atamaning paydo bo'lishi va undan keyin nisbatan yangi tushunchalarning butun majmuasi ushbu yo'nalishdagi ilmiy ishlarning ajralmas atributiga aylangan investitsiya masalalari sohasidagi tadqiqotlarning kontseptual apparatini aniqlashtirish va takomillashtirishni taqozo etdi. Investitsiya jarayoni faoliyatining nazariy asoslarini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni ma'lum bir qonuniyatlar bilan tavsiflanadi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi sifat o'zgarishlari bilan belgilanadi. Iqtisodiyot va ilmiy tadqiqotlar rivojlanishining o'zaro bog'liqligi o'rganilayotgan muammolar apparatini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va umumlashtirishda yaqqol namoyon bo'ladi. Har qanday investitsiyalashning maqsadi moliyaviy foyda olishdir. Agar sarmoyadorlar loyihaga tahlilsiz sarmoya kiritsalar, bu ko'pincha yo'qotishlarga olib keladi. Investitsion tahlil uzoq muddatli va qisqa muddatli investitsiyalarning maqsadga muvofiqligini taxmin qilish imkonini beradi.

Bugungi kunda moliyaviy hamda iqtisodiy adabiyotlarda "investitsiya" nisbatan aniq va keng qo'llanilayotgan atama hisoblandi. Aslida "investitsiya" tushunchasi bir qator ma'nolarga ega. Masalan, investitsiyalar - bu davlat yoki xususiy kapitalning iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltirilgan uzoq muddatli qo'yilmalaridir. Boshqa tomondan, foyda olish maqsadida moddiy va nomoddiy aktivlar uchun sarflanadigan investitsiyalar tushuniladi.

Investitsiyalar iqtisodiyotning eng muhim kategoriyalaridan biridir. Shuning uchun ilmiy va tahliliy adabiyotlarda ushbu tushunchaning talqinlari juda ko'p. Masalan, M.M. Blauganing so'zlariga ko'ra investitsiya omili, bir tomondan, takror ishlab chiqarish jarayonining rivojlanishini tavsiflovchi parametr sifatida namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan, esa mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishining sur'at va dinamikasiga ijobiy ta'sir qilish imkonini beradi. Investitsiyalarning zarurligi haqidagi ilk g'oya merkantilistlar maktabi namoyondalarining

asarlarda ifodalangan. Ularning fikricha pul oqimlari yoki investitsiyalar iqtisodiy muammolarni bartaraf etishning kalitidir.

Klassik iqtisodiy nazariyaning asoschisi Adam Smit ta'kidlashicha iqtisodiy taraqqiyot erishish uchun sof investitsiyalar normasini (meyorini) yuqori darajada oshirish zarur. Uning kontseptsiyasiga ko'ra, investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga ta'siri shundan iboratki, kapital miqdorining ko'payishi yoki kamayishi mamlakatning barcha rezidentlarining mavjud boyligi va daromadlarining xuddi shunday o'zgarishiga olib keladi. A.Smit kapitalni ikki xil talqin qildi: birinchidan, jismoniy shaxsning mulki va puli, unga daromad (foйда) keltiruvchi; ikkinchidan, ijtimoiy miqyosda boyluk yaratuvchi ishlab chiqarish omillari sifatida. Shunday qilib, A.Smit investitsiyaning ikki shakli bor deb hisoblagan:

- Investitsiya iqtisodiy subektlarning binolari va inshootlari, foydali mashina va jihozlar, yerni yaxshilash xarajatlari, aylanma mablag'lar ko'rinishidagi kapitalni tiklash va ko'paytirish xarajatlari. Natijada kapital egasi daromad oladi va milliy boyluk miqdorini oshiradi.
- Mulk egasiga daromad keltiradigan xarajatlar shaklidagi investitsiyalar.

Investitsiyalarning kelib chiqishi tabiati va amalga oshirish zarurati to'g'risidagi qoidalar J.B. Sey, D. Rikardo, A. Pigu, D.S. Mill, A. Marshall asarlarida ishlab chiqilgan. Ma'lumki, J.B. Sey "bozor qonuni"ni ishlab chiqdi, unga ko'ra mahsulot taklifi doimo unga talabni keltirib chiqaradi, shuning uchun talab taklifga teng. U o'z qonunini A.Smitning daromadning uch turi bo'yicha pozitsiyasi asosida shakllantirdi. Qonun muallifi iqtisodiyotdagi inqiroz ehtimolini printsiplial jihatlarini ochib berdi. Uning asarlarida tejamkorlik o'z aksini topmadi. Klassik maktabning barcha vakillarining ta'limotlari uchun bozor tizimining optimalligi g'oyasini himoya qilish xarakterlidir. Ularning fikricha bozorda talab va taklif o'rtasidagi muvozanat iqtisodiyotda resurslardan to'liq foydalanishni ta'minlash orqali erishiladi. Investitsiyalar nuqtai nazaridan, Adam Smitning tadbirkorlik faoliyatining muayyan sharoitlarining o'zgarishiga qarab foydaning o'zgarishi haqidagi fikrlari etiborni tortadi. U o'zining Xalqlar boyligining tabiati va sabablari haqida tadqiqot kitobida foydaning investitsiya qilingan kapital miqdorining o'zgarishiga, biznes yuritayotgan mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga va kapital qo'yilgan korxonaning tabiatiga bog'liqligi ko'rib chiqadi.[1]

Daromad va iste'mol o'rtasidagi tafovut natijasida talab va taklif o'rtasida nomutanosiblik yuzaga keladi, chunki jamiyatning xarajatlari iste'mol ehtiyojlari va investitsiyalar uchun talab sifatida ifodalanishi mumkin. Ammo, foiz stavkalari mexanizmi tufayli rejalashtirilgan investitsiyalar darajasi ishlab chiqarish tabiiy darajada bo'lgan paytdagi jamg'armalar darajasiga moslashtiriladi.

Yuqorida bayon qilingan muvozanat nazariyasiga ko'ra, pul massasining navbatdagi o'sishiga qadar, bu miqdorlar muvozanat holatida bo'ladi va uning o'sishidan keyin vaziyat beqaror hisoblanadi.

Jismoniy shaxslarda "qo'shimcha" pul mablag'larni xarajat qilish istagi mavjud va bu pullarni xarajat qilsalar narxlar hamda daromadlar oshadi. Aholining barcha qatlamlari uchun qo'shimcha pul hamma vaqt kerakli manba hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, klassik maktab vakillari tomonidan ishlab chiqilgan investitsion nazariya, tarixan investitsiya sohasini, shu jumladan mexanizmlarni rivojlantirishning makro va mikro darajadagi birinchi yaxlit modeli edi. Iqtisodiyot nazariyasining klassik yo'nalishi vakillari kapital jamg'arish va kredit pullarning investitsion jarayondagi rolini asoslab berdilar. Investitsiyalar nazariyasi rivojiga K.Marks o'zining bebaho "Kapital" asari bilan katta hissa qo'shdi. Muallif kapitalni, uning muomalasi jarayonida ortiqcha qiymat keltiradigan qiymat sifatida izohlaydi.

K.Marks shunday yozadi: «Kapital - bu harakat, turli bosqichlardan o'tuvchi muomala jarayoni, bu jarayon esa o'z navbatida uch xil muomala shaklini o'z ichiga oladi» [2]. Birinchi bosqichda, K. Marks ta'limotiga ko'ra, kapitalist ishlab chiqarish omillarini tovar bozori va mehnat bozorida qo'lga kiritadi. Ikkinchi bosqichda sotib olingan tovarlarning unumli iste'moli va yollanma ishchilar mehnati bilan ishlab chiqarish omillari qiymatidan kattaroq qiymatga ega

bo'lgan yangi tovarning yaratiladi. Uchinchi bosqichda yaratilgan yangi tovarning realizatsiyasi sodir bo'ladi, buning natijasida kapitalist qo'shimcha qiymat miqdori bo'yicha dastlab avanslanganidan ko'proq pul kapitalini shakllantiradi.

K. Marks birinchi marta (kengaytirilgan shaklda) va hozirgi vaqtda ham deyarli bir xil shaklda qo'llaniladigan investitsiya jarayoni bosqichlarining mazmunini ochib berdi. Unga ko'ra investitsiya jarayoni bu investitsiyalar, investitsiya qiymatlarni o'sishini shakllantirish, kapital qiymati, daromad va foyda olish kabilarni o'z ichiga oladi. Hozirgi paytda, mamlakatimizda investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risidagi qonun va konsepsiyasi qabul qilingan. "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonun investitsiya faoliyatini huquqiy tartibga solishda asosiy meyoriy - huquqiy hujjat vazifasini o'taydi. Investitsiya qonunining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- investitsiya munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solinib turilishini takomillashtirish;
- investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini optimallashtirish va huquqiy jihatdan tartibga solish;
- investitsiya faoliyatini tartibga solish ustuvorliklarini belgilash;
- investitsiya qonunchiligida qarama-qarshiliklarni bartaraf etish va muammolarni hal qilish;
- investitsiya loyihalarini amalga oshirishda davlat-xususiy hamkorlikni rivojlantirishga amaliy yordam ko'rsatish;
- investitsiya faoliyatini tashkil qilish va rivojlantirish monitoringi tizimini rivojlantirishga amaliy yordam ko'rsatish;
- investitsiya faoliyatini rivojlantirishda byurokratik to'siqlarni bartaraf etish;
- investitsiya faoliyati sub'yektlarini huquqiy jihatdan himoya qilinishini mustahkamlash.

Mazkur yondashuv investitsiya faoliyatning bozor munosabatlariga o'tishi uchun zamin yaratadi, bu esa, moliyaviy moddiy va aqliy boyliklarni qayta taqsimlashning vertikal va gorizontal usullaridan bir xilda foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birgalikda investitsiyalarni jalb qilish va ulardan foydalanish iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shadi va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar uchun kuchli rag'bat bo'lib xizmat qiladi [7,8]. Moliya bozorining takomillashuvi "investitsiya" atamasini qimmatli qog'ozlarga kiritilgan uzoq muddatli qo'yilmalarga nisbatan ham qo'llanilishiga sabab bo'ldi. Lekin faqat korporatsiyani boshqarish imkoniyatini o'zida aks ettirgan holatdagina bunday kapital qo'yish investitsiya bo'lishi mumkin. Bizning fikrimizcha "investitsiya" va "kapital qo'yilmalar" atamalari mazmunida ko'chmas mulkka qilingan qo'yilmalar mavjuddir. Shu bilan birgalikda, sarmoyadorlar tomonidan aksiyalarni sotib olish va boshqa korxonalarining aktivlariga investitsiya kiritish imkoni mavjud[4]. Taniqli rus olimlaridan E.A.Abel, Anosova A.V. , B.S. Bernanke investitsiya faoliyati va investitsiya tushunchalarini klassik va zamonaviy iqtisodiyot nazariyasining muhim kategoriyasi deb hisoblaydilar. Bu olimlar o'z ishlarini investitsiyalarni rivojlantirish, moliyalashtirish va investitsiya samaradorligini baholash muammolariga, investitsiyalarni hisoblash qonuniyatlari va investitsiyalarni moliyalashtirish xususiyatlariga bag'ishlaydilar[5,6].

Iqtisodiy sub'ektlar faoliyatida investitsiyalar — asosiy va aylanma kapitalni qayta tiklash va ko'paytirishga, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga qaratilgan pul shakli xarajatlaridir. Bundan tashqari, kapital qo'yilmalar asosiy kapitalga qo'yilmalar, shu jumladan yangi qurilish, mavjud korxonalarini kengaytirish, rekonstruksiya qilish va texnik qayta jihozlash, mashinalar, asbob-uskunalar, asbob-uskunalar, inventarlarni sotib olish, loyihalash va ishlab chiqarish xarajatlari sifatida talqin etiladi[9]. Bu jarayonda pul mablag'lari, bank kreditlari, aktsiya va boshqa qimmatli qog'ozlar ishlatiladi. Demak investitsiyalar — foyda olish maqsadida mamlakat ichkarisida yoki xorijda turli iqtisodiy tarmoqlarda va moliyaviy hamda xizmat ko'rsatish sohaslariga davlat hamda xususiy kapitalning uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalari hisoblanadi. Investitsiyalarni shakllantirish, ularni miqdor jihatdan ko'paytirish, ulardan samarali foydalanish bozor iqtisodiyotining asosiy talabidir.

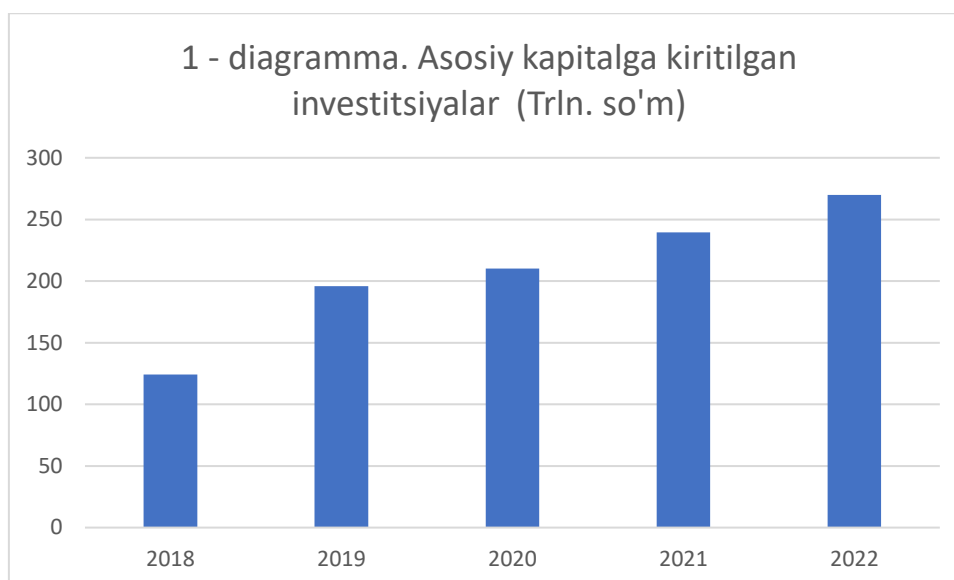
Tahlil va natijalar.

O'rganishlar shundan dalolat beradiki, O'zbekiston Respublikasida investitsion sohani boshqarish va mamlakatga investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha faol davlat siyosati olib borilmoqda. Masalan, 2019-yilni "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili" deb e'lon qilgan ekan, xususi biznes va xorijiy sarmoya kelgusi o'sishning asosiy omiliga aylanishi belgilandi [11]. Investitsion siyosatning asosiy yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasini 2022-2023 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish Davlat dasturida va 2022 - 2030 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan. Bundan tashqari, iqtisodiyotni yuqori sur'atlarda rivojlantirish uchun faol investitsiya siyosati zarurligi ham davlatimiz prezidenti tomonidan belgilab berilgan [10]. O'zbekiston Respublikasi investitsiya siyosatining strategik maqsadi asosiy kapitalga investitsiyalarni jalb qilish va ularning samaradorligini oshirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish mezonlari:

- YalMdagi investitsiyalar ulushini chegaradan yuqori darajada (kamida 25 foiz) ushlab turish;
- ulardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- investitsiyalarni moliyalashtirishning tashkilotlar va aholining o'z mablag'lari, xorijiy investitsiyalar kabi manbalari ulushini oshirish, shu bilan birga asosiy kapitalga qo'yilgan investitsiyalar umumiy hajmida byudjet mablag'larining ulushini kamaytirish;
- davlat-xususi sheriklik tamoyillari asosida amalga oshirilayotgan investitsiya infratuzilmasi loyihalarini moliyalashtirish uchun 14 milliard AQSH dollari miqdorida investitsiyalar jalb qilish;
- xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish strategiyasini qabul qilib, 2022-2026 yillarda 120 milliard AQSH dollari, jumladan, kamida 70 milliard AQSH dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb qilish choralarini ko'rish;
- investitsiya loyihalari rentabelligini oshirish [12].

Yuqorida sanab o'tilgan strategik mezonlarni amalda amalga oshirish muhim investitsiya faolligini talab qiladi. Shu bois mahalliy xususi va xorijiy investorlarni faol jalb etish zarur. Jalb qilinishi lozim bo'lgan investitsiyalar va kapital qo'yilmalar mavjud korxonalarni tubdan modernizatsiya qilish va tubdan yangi innovatsion ishlab chiqarishlarni yaratish, yuqori texnologiyali eksportga yo'naltirilgan va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun ustuvor manba hisoblanadi. Bularning hammasi asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar miqdoriga va ularning samadorlik darajasiga bog'liq.

Bundan tashqari, tahlillar shuni ko'rsatayaptiki, 2017-2023-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha iqtisodiy islohotlar amalga oshirilgan. Masalan, Davlat dasturi asosida har yili e'lon qilingan nomiga muvofiq Prezident qarori bilan tasdiqlangan. Harakatlar strategiyasini amalga oshirishning birinchi bosqichi "Xalq bilan mulohaza va inson manfaatlarini yili", ikkinchisi – "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili" deb nomlangan bo'lsa, uchinchisi – 2019-yilda amalga oshirilgan va "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish" deb e'lon qilingan. O'tgan, 2017-yilda barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan 60 719,2 milliard so'm yoki, 11,9 milliard AQSH dollar o'zlashtirililib, asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar, 2016 yilga nisbatan 107,1 foizga o'sgan. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning yalpi ichki mahsulotga nisbati 24,4 foizni tashkil etib, 2016 yilga nisbatan 0,2 foizga ko'p hosil bo'lgan. 2018-yilda esa moliyalashtirishning barcha manbalari hisobidan 107333 milliard so'm yoki xalqaro pul birligi AQSH dollari hisobida - 13,3 mlrd. dollar o'zlashtirilgan bo'lib, asosiy kapitalga investitsiyalarning nisbiy darajasi, 2017 yilga nisbatan 118,1 foizga o'sgan. (1-diagramma)

Manba: O'zbekiston respublikasi raqamlarda (2018-2022 yillar)

O'zbekiston respublikasida, 2018 yilda xorijiy investitsiyalar va kreditlarning eng yuqori ulushi Qashqadaryoda – 26,6 foiz, Buxoro – 13,4 foiz va Navoiy viloyatida – 11,7 foiz miqdorida vujudga kelganligi aniqlandi. Bundan tashqari, 2018-yilda xorijiy investitsiyalar va davlat kafolati ostidagi kreditlarning yuqori o'sish sur'atlari quyidagi loyihalarni amalga oshirish hisobiga ta'minlandi: tozalangan metan asosida sintetik suyuq yoqilg'i ishlab chiqarish bo'yicha Sho'rtan gaz-kimyoo majmuasini qurish; Navoiy IESda quvvati 450 MVt bo'lgan ikkinchi kombinat stansiyasini qurish va kengaytirish; Namangan viloyatining To'raqo'rg'on tumanida har biri 450 MVt quvvatga ega bo'lgan kombinat gidrostansiyalarining ikkita bloki tarkibida umumiy quvvati 900 MVt bo'lgan yangi issiqlik elektr stansiyasini qurish; "Navoiyazot" aksiyadorlik jamiyatida polivinilxlorid, kaustik soda va metanol ishlab chiqarish majmuasini qurish; konveyer lentolari, qishloq xo'jaligi va avtomobil shinalari, "Angren" YHX ishlab chiqarishni tashkil etish (II bosqich); Pop-Namangan-Andijon va Qarshi-Termiz temir yo'l uchastkalarini elektrlashtirish.

Shu bilan birgalikda, mazkur 2018 yilda yilda, Pop-Qo'qon-Andijon uchastkasini elektrlashtirish bilan Angren-Pop elektrlashtirilgan temir yo'l liniyasini qurish va "Sharq'unko'mir" Hissadorlik jamiyatining loyiha quvvatini yiliga 900 ming tonna toshko'mirga yetkazgan holda modernizatsiya qilish, Buxoro va Samarqand shaharlarida tozalash inshootlari va kanalizatsiya tizimlarini rekonstruksiya qilish ishlari muvaffaqiyatli amalga oshirilgan.

Sirdaryo viloyatining Bayaut, Xovost, Mirzaobod, Sardoba va Oqoltin tumanlari qishloq aholi punktlarini suv bilan ta'minlashni yaxshilash hamda Buxoro viloyatining Olot va Qorako'l tumanlarida ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash hamda Xorazm viloyatidagi Toshakin tizimining magistral sug'orish kanallarini qayta tiklash ishlari ham shu yilda yakuniga yetkazilgan. Shu bilan birga, 2018 yilda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari hisobidan iqtisodiyotning strategik tarmoqlariga 7894,8 mlrd.so'm yoki 978,4 mln dollar miqdorida investitsiyalar o'zlashtirildi va 2017 yilning shu davriga nisbatan 3,7 foizga o'sgan. Tahlillar shundan dalolat berayaptiki, asosiy kapitalni yangilash va kengaytirish, iqtisodiyotning tiklanishi va tiklanishini ta'minlovchi investitsiya dasturlarini amalga oshirish uchun yaxshi qo'shimcha mablag' manbai xorijiy investitsiyalardir. Mamlakatda va uning barcha mintaqalarida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda ulardan foydalanishning asosiy shartlari O'zbekiston respublikasining "Xorijiy investitsiyalar to'g'risida" gi qonuni bilan tartibga solinmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki, strategik rivojlanish agentligini tomonidan 2021-yil uchun investitsiyalar statistikasini keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston respublikasiga 11,1 milliard dollar xorijiy investitsiyalar o'zlashtirildi, bu yillik prognozning 113 foizini tashkil etadi. Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar 9,8 milliard dollarni tashkil etib, 2020-yilga nisbatan 110 foizga o'sganini ko'rsatdi.

Xalqaro moliya institutlari va xorijiy davlat moliya tashkilotlari tomonidan mamlakatimizga 2,1 milliard dollar ajratildi, bu esa yillik prognoz 100 foizga bajarilganini anglatadi.

Manba: O'zbekiston respublikasi raqamlarda (2018-2022 yillar)

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar hisobidan sanoat korxonalarini tomonidan 3,8 milliard dollar (prognozga nisbatan 103 foiz) o'zlashtirildi. Mintaqaviy loyihalar bo'yicha bu ko'rsatkich 5,2 milliard dollarga yetdi yoki prognozning 130 foizini tashkil etdi. Investitsiyalar hajmi bo'yicha yetakchi tarmoqlar energetika, metallurgiya, kimyo sanoati, elektrotexnika, axborot texnologiyalari, qurilish, farmatsevtika, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqalardir. O'zbekiston iqtisodiyotiga jami 50 dan ortiq davlat sarmoya kiritadi. Eng sarmoyador davlatlar beshligiga quyidagilar kiradi:

- Xitoy - 2,2 milliard dollar;
- Rossiya — 2,1 milliard dollar;
- Turkiya — 1,18 milliard dollar;
- Germaniya – 800,7 million dollar;
- Janubiy Koreya - 137,4 million dollar

Umuman olganda, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni va yuqori texnologiyalarni, korxonalar faoliyatiga jalb qilish ishlab chiqarish usullariga muayyan o'zgartirishni olib kiradi [4, b. 9].

Manba: O'zbekiston respublikasi raqamlarda (2018-2022 yillar)

Davlat budjetidan, 2022 yilda ajratilgan investitsiyalar miqdori 20,9 trilion so'mni, tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi 2,5 trilion so'mni, davlat tomonidan kafolatlangan xorijiy investitsiyalar 15,2 trilion so'mni, korxonalarining o'z mablag'lari 84,5 trilion so'mni, aholi mablag'lari 25,8

trilion so'mni, to'gridan-tog'ri xorijiy investitsiyalar 37,0 trilion so'mni, tijorat banklari kreditlari va boshqa qarzlarda 21,1 trilion so'mni, davlat tomonidan kafolatlanmagan xorijiy investitsiyalar 60 trilion so'mni tashkil etdi. Tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlari maxsus kredit liniyalari orqali odatda tijorat faoliyatini rivojlantirish bilan bog'liq investitsiya xarajatlarini moliyalashtirish uchun 15-20 yil va undan ko'proq muddatga beriladi. Mazkur turdagi kreditlar, birinchi navbatda, kompaniyaning asosiy fondlarini kengaytirish, modernizatsiya qilish va qurish bo'yicha yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun ishlatiladi. Qarzga olingan mablag'lar ko'chmas mulk sotib olish, yangi ishlab chiqarish liniyalarini qurish va mavjud ishlab chiqarish tarmoqlarini kengaytirish, shuningdek, qimmatbaho mashina va uskunalar sotib olishga yo'naltirilishi mumkin. Uzoq muddatli va investitsion xarakterga ega bo'lgan kreditlar iqtisodiy faoliyatning barcha sohalariga ijobiy ta'sir ko'rsatib, kapitalni ko'p talab qiluvchi loyihalarni tez amalga oshirishga, innovatsion texnologiyalarni joriy etishga va global energiya almashinuviga yordam beradi. Shu bilan birga uzoq muddatli bank kreditlari mahsulot ishlab chiqarish va sotishni ratsionalizatsiya qilishga ko'maklashish, shuningdek, eng kam xarajat bilan maksimal foyda olish uchun xizmat qilishi mumkin. Amalda, investitsiya loyihalarini amalga oshirish bir qator qiyinchiliklar bilan birga keladi, ular orasida eng katta tashvish qarz oluvchi tomonidan kredit mablag'larini qaytarmaslik xavfi hisoblanadi. Korxonaning kreditga layoqatligini adekvat baholash kredit shartnomasining oqilona tuzilishi bilan bir qatorda ushbu xavfni kamaytirishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekiston respublikasi prezidenti huzurida mamlakatimizda investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha takliflar ishlab chiqish bo'yicha maslahat va ekspert yordamini ko'rsatadigan Ekspert kengashi tuzilgan va investitsiya loyihalari tanlash hamda tahlil qilishga doir bir qator amaliy ishlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa va takliflar.

Mamlakatimizda investitsiyalarni faollashtirish uchun uni iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmi takomillashtirish lozim. Bunday chora-tadbirlardan biri sarmoyadorlarga soliq imtiyozlarini berish bo'lishi mumkin. Yangi texnologiyalarga investitsiya yo'naltirilgan moliyaviy, logistika va boshqa resurslar uchun sarmoyadorlar soliq imtiyozlariga ega bo'lishlari kerak.

Investitsiya jarayonida lizing mexanizmidan faol foydalanish turli shakldagi korxonalarining innovatsion va investitsiya faoliyatini faollashtirish, ularning moddiy-texnik bazasini yangilash, mahsulot raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar oqimining jonlanishini quyidagicha baholash mumkin. Birinchidan, xorijiy investitsiyalar eksport va valyuta ayirboshlashni ta'minlaydi, ikkinchidan, iqtisodiyotga yangi texnologiyalar va boshqaruvning yangi usullarini olib keladi. Bu esa mahalliy sanoatning yangi bozorlarini rivojlantirish va rag'batlantirishga yordam beradi. Uchinchidan, xorijiy sarmoyalarning kirib kelishi mintaqada ham, mintaqalararo va xalqaro munosabatlarda ham ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, moliyalashtirishning turli yo'nalishlari bo'yicha O'zbekiston respublikasi va uning barcha voloyatlarining asosiy kapitaliga investitsiyalar tarkibini tahlil qilish, uning yaxshilanish tendentsiyasi bor degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Ushbu o'zgarishlarning ijobiy xususiyati shundaki, davlat byudjet mablag'lari ulushi kamayib, tijorat tashkilotlari mablag'lari ulushi ortib bormoqda, bu bozor iqtisodiyotiga xosdir. Xususiy sarmoyalardan davlat investitsiyalariga qaraganda yaxshiroq foydalanilishi barcha rivojlangan davlatlar hayotida isbotlangan. Biroq, zamonaviy sharoitda mintaqaviy investitsiya jarayonining shakllanishi iqtisodiy rivojlanishning o'zagi bo'lgan moliyaviy-investitsiya siyosati tamoyillarining aniq ishlab chiqilgan tizimining yo'qligi bilan bog'liq. Mintaqaviy investitsiya jarayonining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar quyidagilar edi va shunday bo'lib qolmoqda:

- iqtisodiyotning real sektori korxonalarining zaif moliyaviy ahvoli (zararli korxonalarining salmoqli qismi);
- daromadlilikning pastligi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning investitsiya maqsadlarida o'z mablag'larining etishmasligi;

- investitsiya xatarlarining yuqori darajasi, ko'p hollarda aylanma mablag'larni to'ldirish uchun foydalaniladigan amortizatsiya ajratmalaridan noto'g'ri foydalanish va boshqalar.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib, shunday xulosaga kelish mumkinki, moliyalashtirishning turli sohalarida investitsiyalar tarkibini tahlil qilish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu turdagi tahlilning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u investitsiyalar tarkibidagi tendentsiyalarni aniqlash va shu asosda yanada samarali va istiqqbolli investitsiya siyosatini ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Smit. Xalqlar boyligining tabiati va sabablari haqida tadqiqot / Eksklyuziv klassika. M. AST nashriyoti. 2020. 1072 b. (A. Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов / Эксклюзивная классика. М. Издательство АСТ. 2020. 1072 с.)
2. K.Marks. Kapital. M. Davlat siyosiy adabiyot nashriyati. 1952 yil, 509 b.
3. A.V.Vaxabov, Sh.X.Hajibaqiev, N.G.Muminov. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010, 330 бет.
4. Mahmudov N.M. Avazov N.R. “Davlat investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillar tahlili” // “Iqtisodiyotda innovatsiyalar”, 2019 yil 7-son. 4-10-betlar.
5. Abel, E. Makroiqtisodiyot: darslik / E. Abel, B. Bernanke. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2012. - 768 pp.,
6. Anosova A.V. Makroiqtisodiyot: bakalavrlar uchun darslik / A.V.Anosova, S.F. Seregina, I.A.Kim. - M.: Yurayt, 2012. - 522 b.,
7. Antipina O.N. Makroiqtisodiyot: darslik / O.N.Antipina, N.A.Miklashevskaya. - M.: DiS, 2012. - 496 b.
8. Basovskiy, L.E. Makroiqtisodiyot: darslik / L.E. Basovskiy, E.N. Basovskaya. - M.: Infra-M, 2012. - 202 b.
9. Bocharov V.V. Investitsiyalar: darslik / V.V. Bocharov. - Sankt-Peterburg: Peter, 2008. - 384 p.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 20.01.2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6079-son qarori // Xalq so‘zi. – Toshkent, 2020 yil, 6 oktyabr.
12. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent.O‘zbekiston nashriyoti.2022 yil. 127 b.
13. O‘zbekiston respublikasi raqamlarda. 2018-2022 yillar uchun chiqarilgan statistik to‘plam.Toshkent. 2022 yil.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-son Farmoni // Xalq so‘zi. – Toshkent, 2017 yil, 8 fevral.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi.